

Inspirationsmateriale: Kom godt i gang med

Demokrati

på erhvervsuddannelser

Henriette Duch, VIA University college i samarbejde med SOSU Østjylland

Indholdsfortegnelse

Introduktion til materialet.....	5
Hvad er demokrati.....	6
Hvad siger de formelle dokumenter.....	7
Da demokrati blev tænkt ind i erhvervsuddannelserne.....	7
Demokratiets mange former og kontekster	9
Demokrati i lyset af pædagogiske teorier	10
Undervisning <i>med</i> demokrati.....	11
Erfaringer, perspektiver og gode råd fra en social- og sundhedsskole.....	12
Forslag til arbejde med demokrati	15
Referencer	16

Introduktion til materialet

Inspirationsmaterialet er udarbejdet til undervisere og ledere på erhvervsskoler med det formål at formidle viden om og give inspiration til at arbejde med demokrati på skolen og i undervisningen. Derfor er der valgt en kort form, selvom der er stof til en bog, men med henvisninger til hvor man kan læse videre på baggrund af udvalgte referencer.

Der er i andre sammenhænge skrevet meget om demokrati, så her er alene fokus på den viden, som kan være relevant for ansatte på erhvervsuddannelser. Det udvalg er foretaget på baggrund af læsning af litteratur, interviews med ledere, undervisere på erhvervsuddannelser, oplæringen samt formidling i forskellige sammenhænge. Endelig har samarbejdet med undervisere været afgørende for at blive klogere på, hvilken viden der er behov for. Materialet er forskningsinformeret, men er samtidig et normativt forslag til, hvad der kan være behov for at vide og arbejde med på erhvervsuddannelser.

Materialet har otte korte afsnit som vist i figur 1. Det første afsnit introducerer til, hvad demokrati er, fordi begrebet kan dække over flere forskellige forståelser. Det andet afsnit henviser til de krav, som er lovbestemte, men særlig opmærksomhed får den formulering, som indgår i formålet for erhvervsuddannelser. En formulering, som både kan være med til at sætte retning for skolen og for den enkelte undervisers undervisning. Det tredje afsnit har et historisk perspektiv, for demokrati er senere skrevet ind på erhvervsuddannelser end i folkeskolen og gymnasiet. Det er min påstand, at dette er en forklaring på, hvorfor traditionen stadig er spinkel, og hvorfor der er behov for en indsats.

Figur 1. Indholdet i inspirationsmaterialet

- 1 *Hvad er demokrati*
- 2 *Hvad siger de formelle rammer*
- 3 *Da demokrati blev tænkt ind i erhvervsuddannelserne*
- 4 *Demokratiets mange former og kontekster på erhvervsuddannelser*
- 5 *Demokrati i lyset af pædagogiske teorier*
- 6 *Undervisning med demokrati*
- 7 *Erfaringer, perspektiver og gode råd fra en social- og sundhedsskole*
- 8 *Forslag til arbejde med demokrati*

I afsnit fire beskrives, hvilke kontekster demokratiet har på erhvervsuddannelser og samspillet mellem disse. Denne kompleksitet ser jeg som en væsentlig forklaring på, hvorfor det kan synes vanskeligt at arbejde systematisk med demokrati. I den forbindelse præsenteres nogle af de perspektiver, som forskningen i samarbejdet med skoler, oplæring og elever har vist. De følgende to afsnit handler om demokrati i undervisning. Først i forhold til pædagogiske teorier om demokrati og derefter i forhold til, hvorledes man didaktiske kan arbejde med henblik på demokrati. Det kalder jeg undervisning *med* demokrati. Derefter overlades ordet til en gruppe undervisere, som over et år har mødtes for at drøfte og afprøve forskellige måder og perspektiver i at fokusere på demokrati. Tak til SOSU Østjylland for at dele nogle af deres tanker og erfaringer i materialet. Afsnit syv giver således indblik fra tiltag i undervisning og gode råd fra undervisere. Inspirationsmaterialet afsluttes med forslag til, hvorledes erhvervsskoler, kolleger og den enkelte underviser kan arbejde med demokrati.

Hvad er demokrati

Demokrati forstås ofte som en styreform af et land, men i en bredere forståelse handler det om måder, hvorpå man træffer beslutninger i alle mulige forskellige sammenhænge. Det kan være i familien, i foreningslivet eller i undervisningen. Der kan således findes forskellige idealer for, om man deltager i demokratiet ved at stemme ved forskellige former for valg, om man aktivt skal deltage i drøfter, der leder til beslutninger, eller om alle skal nå til enighed, før der kan tales om en demokratisk beslutning.

Solhaug (2021) har udarbejdet en oversigt over de forskellige forståelser af demokrati i uddannelser. Han vælger fem forskellige variable i sin beskrivelse: 1) hvorledes der arbejdes med konflikter og uenigheder, 2) hvilke demokratiske mekanismer der anvendes i beslutningsprocesser, 3) graden af og formen på deltagelse, 4) hvilken ansvar der ligger i beslutningsprocesser og 5) hvilken form for rationalitet ligger bag. På baggrund heraf karakteriserer han liberalt demokrati, deltagerdemokrati, dialogdemokrati og radikalt demokrati, hvilket gengives skematisk i figur 2.

Figur 2: Karakteristik af forskellige former for demokratiforståelse i uddannelser (frit efter Solhaug, 2021 s. 43).

Variable	Liberalt demokrati	Deltagerdemokrati	Dialogdemokrati	Radikalt demokrati
Enighed og/eller konflikt	Både orienteret mod konflikt og enighed	Samtaler Diskussioner	Valg Samtaler Diskussioner med henblik på frigørelse	Konflikt Vilje til at nå frem til enighed og udfordre de dominerende synspunkter
Demokratisk mekanisme	Konkurrence gennem afstemninger	Bevidsthed om fællesskab hvilket styrer egne handlinger	Nå til enighed gennem samtaler og samtaleteknik	Konfrontation og gennem at leve med uenigheder
Deltagelse	Minimal deltagelse gennem valg Gruppefællesskaber Debat	Omfattende deltagelse baseret på værdier	Omfattende baseret på samtaleetik, hvor det bedste argument er afgørende	En kamp mellem forskellige synspunkter
Beslutningsprocesser	Gennem valg Man er ansvarlig over for sig selv	Gennem ansvar overfor det politiske fællesskab	Ansvarlig over for den diskursetiske forpligtigelser	Ansvarlig overfor den politiske gruppe
Rationalitet og ansvarlighed	Formålsrationalitet Ansvarlig for sig selv og gruppen	Værdirationalt Ansvar for fællesskabet	Bevidsthed om dialogetik og andres synspunkter	Uenighed skaber et sammenhold Konfrontation og anerkendelse

Afhængig af, hvordan man i undervisning forstår og ser sin opgave som underviser, vil man kunne didaktisere demokrati på forskellige måder. Der er fx en grundlæggende forskel på, om man vælger at lade elever stemme om, hvilke undervisningsformer, der skal anvendes i undervisningen, om man som underviser præsenterer sine valg og drøfter dem med elever, om man lader elever tale sig frem til enighed, eller de helst selv skal udvikle alternative forslag. Der er også en grundlæggende forskel på, om man underviser elever i de forskellige former for demokrati fx i samfundsfag eller i organiseringen på arbejdsmarkedet i uddannelsesrettede fag, eller man underviser *med* demokrati begrundet i et syn på elever, rationaler og på baggrund af forskellige beslutningsprocesser og mekanismer vist i figur 2. Derfor er skellet mellem undervisning *i* demokrati eller undervisning *med* demokrati afgørende. I førstnævnte er demokrati indholdet i undervisning, i sidstnævnte er demokrati en del af pædagogikken og didaktikken.

Sammenhænge mellem demokratiformer og undervisning

Hvis man underviser *med* demokrati inspireret af deltagerdemokrati og dialogdemokrati, kan det betragtes som en afledt betydning, en konsekvens, at kommunikationen mellem underviser og elever samt elever indbyrdes bærer præg heraf. Derved bliver samtaler, diskussioner og at tale sig frem mod enighed centralt,

ikke så elever skal have ret i forhold, som er faktisk og fagligt forkerte, men der vil uafhængig af demokratiform være en åbenhed for at lytte til deres forståelser og forklaringer. I den forbindelse kan det blive vigtigt at arbejde med elevers aktive deltagelse i undervisning, hvilket kan pege i retning af opgavetyper, undervisningsformer og evalueringsformer, som træner heri. Undervisning *med* demokrati kan derved få en betydning for en række andre forhold i undervisningen. I figur 3 er vist nogle forslag til en sådanne betydning.

Figur 3. Undervisning med demokrati kan få betydning for andre forhold i undervisning

- *Elevers aktive deltagelse*
- *Elevers motivation*
- *Elevers tiltro til egne evner og erfaringer med mestring*
- *Det sociale miljø i klassen*
- *Klasseledelse*
- *Elevers trivsel*

Derved kan underviserens forståelse af og valg af demokratisk tilgang få betydning for en række andre forhold i undervisningen og på skolen. Mere herom senere fra afsnit 4 og frem, men inden redegørelse for viden de formelle krav i form til demokrati i erhvervsuddannelser.

Hvad siger de formelle dokumenter

De formelle regler for demokrati er (mindst) formuleret på to områder. Det ene område er i Erhvervsuddannelsesloven i forhold til formålet for erhvervsuddannelser. Konkret står der, at uddannelsen skal "bidrage til at udvikle de uddannelsessøgendes interesse for og evne til aktiv medvirken i et demokratisk samfund" (Børne- og Undervisningsministeriet, 2023b). Formuleringen er ikke udfoldet eller gentaget i bekendtgørelsen (Børne- og Undervisningsministeriet, 2023a). En erhvervsuddannelse består både af undervisning på skolen og oplæring, så formuleringen dækker begge kontekster.

Det andet område handler om, at eleverne er en del af det repræsentative demokrati på erhvervsskoler, sådan som det fremgår af Bekendtgørelse om elevråd (Børne- og Undervisningsministeriet, 2021). Det betyder, at eleverne har "ret til at danne et elevråd". Hvis eleverne ikke selv gør det, skal ledelsen opfordre hertil med henblik på elevernes forståelse af demokrati: "Institutionens leder skal i samarbejde med elevrådet medvirke til at udbrede kendskabet blandt eleverne til elevrådet, herunder rådets virke og opgaver, for at styrke den demokratiske forståelse blandt eleverne." Elevrådet tænkes ind i diverse udvalg på skolen og har pladser i bestyrelsen.

Inspirationsmaterialet har fokus på formålet, men man kan læse dette brede formål som en mulighed for at skabe et samspil med formuleringerne omkring elevråd, da dette også har fokus på "elevernes forståelse af demokrati".

Da demokrati blev tænkt ind i erhvervsuddannelserne

Demokrati er blevet tænkt ind i erhvervsuddannelser over en længere årrække, og i det følgende rides et forløb op, der bygger på en længere artikel (Duch & Skov, 2023).

Social- og sundsskoler, handelsskoler og tekniske skoler har forskellig historie, men for de tekniske uddannelsers vedkommende kan orienteringen mod samfundsmæssige opgaver og elevers fremtid spores

fra lærlingeloven fra 1956, dette øges i 1960erne, og i 1977 kommer så grundfag ind, som giver et bredere uddannelsesmæssigt perspektiv. I 1987 er der en opmærksomhed på, at uddannelsen skal have en betydning for demokratisk deltagelse og i 1990 peges på elevers demokratiske holdninger. Både i 1989 og i 1997 er samfundsforståelsen skrevet ind i formålet med erhvervsuddannelser gennem formuleringen om, at uddannelsen skal: "give unge en uddannelse, der både giver grundlag for deres fremtidige arbejdsliv og bidrager til deres personlige udvikling og til deres forståelse af samfundet og dets udvikling".

Det repræsentative demokrati med elevråd udbredes først i 1991 fra handelsuddannelser – på gymnasier har elevråd fandtes siden 1968 – for i 1997 at blive foreslået som en del af hele det offentlige uddannelsessystem.

I år 2000 sker der flere nye ting i relation til demokrati, idet den radikale undervisningsminister Ole Vig Jensen definerer tre måder at arbejde med demokrati på: demokrati som undervisning i demokrati, demokrati i undervisning og indflydelse på institutioners og uddannelsers hverdag. Demokrati formuleres også i lov om erhvervsuddannelser: uddannelsen skal "bidrage til at udvikle de unges interesse for og evne til aktiv medvirken i et demokratisk samfund og bidrage til deres personlige udvikling", samme formulering som i dag. Figur 4 viser den historiske udvikling.

En senere undervisningsminister introducerer i 2016 begrebet 'demokratisk dannelse' i en forståelse af, at der findes en sammenhæng mellem demokrati, dannelse og dialog.

Figur 4. Demokrati bliver en del af erhvervsuddannelser

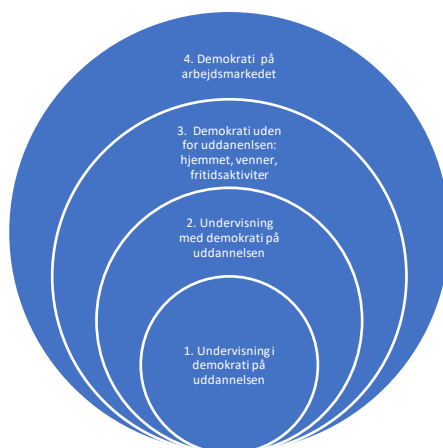

Demokrati fylder imidlertid ikke meget i de senere års politiske debat i Folketinget på uddannelsesområdet. Det indgår i en debat i 2019 i forhold til, om elevers skal have fravær, når de deltager i forskellige former for demokratiske aktiviteter, og i 2021 i forbindelse med et spørgsmål til ministeren om 'fake news'. Svaret kobler karakterdannelse, demokrati og digital dannelse, men demokrati er ikke direkte adresseret i bekendtgørelsen fra 2021 – kun indirekte med formuleringen "selvstændig stillingtagen", så demokrati er altså direkte formuleret i Erhvervsuddannelsesloven, men ikke direkte i tilhørende bekendtgørelse.

Demokratiets mange former og kontekster

Demokrati kan som vist i figur 1 bygge på forskellige forståelser og have flere former, men det kan også finde sted i forskellige kontekster, og dette har en betydning for, hvordan der på erhvervsuddannelser kan arbejdes med demokrati. Det kan derfor være nyttigt at være opmærksom på de forskellige arenaer for demokrati, som findes, og som er vist i figur 5 (Duch & Skov, 2023; Duch, 2023). Arenaerne forklares nærmere i det følgende ligesom deres sammenhæng og samspil uddybes.

Figur 5. Arenaer for demokrati (Duch & Skov, 2023)

Demokrati kan være en del af elevernes erfaringer fra tidligere fx fra beslutningsprocesser i deres familie, fra deres deltagelse i fritidsaktiviteter og i deres øvrige sociale aktiviteter (arena 3). Det er bare ikke sikkert, at eleverne ser det som relevante erfaringer med demokrati, medmindre de gøres opmærksomme herpå. Andelen af unge, som er aktive i politiske partier, er faldende, men de unge kan være engagerede på mange andre måder.

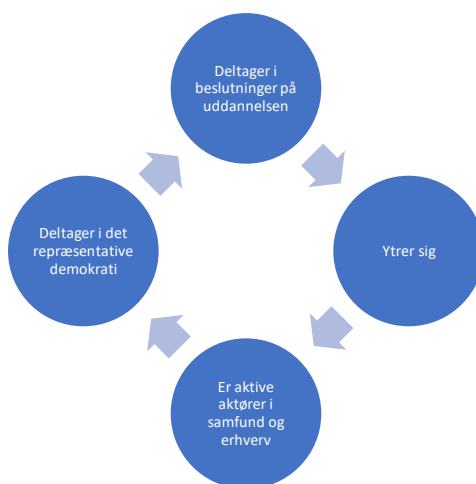
I forbindelse med erhvervsuddannelsen kan elever både møde demokrati på skolen generelt, altså som forskellige former for aktiviteter, der finder sted her, og i undervisning i og med demokrati (arena 1 og 2). Hvordan, den enkelte skole forstår og arbejder med demokrati, kan variere meget. Det er således en pointe at være opmærksom på forståelsen og indsatsen på den enkelte skole og dets betydning for undervisning i og med i undervisningen.

I oplæringen kan elever også på forskellige måder blive inddraget i og møde demokrati (arena 4). Inden for social- og sundhedsuddannelser kan det være formidling af beslutningsstrukturer i region og kommune, deltagelse i personalemøder og i processer, som involverer borgere og pårørende. Det kan også være gennem initiativer, som ansættelsesmyndigheden gennem ledere og koordinatore iværksætter for at fastholde, støtte og kvalificere elever gennem uddannelsen.

I et arbejde med demokrati kan man tænke i forskellige tidsperspektiver. Der er fortiden, idet elever kan have erfaring fra familie, skole og fritid samt tidligere erhvervs erfaring. Der er nutiden i form af erhvervsuddannelsens dele på skole og i oplæringen, og endelig er der fremtiden i form af elevernes ønsker og drømme både privat og i forhold til deres position og deltagelse inden for erhvervet. Nogle elever kan se sig selv som aktive beslutningstagere på arbejdspladsen og dennes organisering, mens andre ikke ser sig selv som deltagende eller have mulighed for at deltage og blive hørt. De demokratiske arenaer vist i figur 5 kan således ses i lyset af fortid, nutid og fremtid.

Elevernes erfaring med og forventninger til demokratisk deltagelse kan vise en stor variation. Det kan både være i form af deltagelse i det repræsentative demokrati, som på skolen er elevråd og udvalg, og det kan være at ytre sin mening i fritid, oplæring og skole. I hvilken grad eleven deltager på disse områder, kan hænge sammen med elevens erfaringer og syn på sig selv. Nogle elever kan mene og have erfaret, at det er bedst at lade skole beslutte og selv at tie. Andre elever kan have positive erfaringer og tiltro til mulighed for indflydelse på skolen. På samme måde kan eleverne have negative eller positive erfaringer med og tiltro til deltagelse i samfund og erhverv. Der kan således både være elever, som er meget aktive aktører og har stor tiltro til sine muligheder, og der kan være elever, som er passive og med lav grad af deltagelse og tiltro til demokratisk deltagelse. På den måde kan der være en positiv cirkel i forhold til demokratisk deltagelse og en negativ cirkel i forhold til demokratisk deltagelse. Et forslag er at skoler, ledere og undervisere, er opmærksomme på at bidrage til at flest mulige elever får positive erfaringer med demokratisk deltagelse med henblik på at nå i retning af den positive cirkel. Forskere taler om demokratisk tillid, og at elever har forskellige former for refleksivitet over deres deltagelse i demokrati (Lieberkind, 2022)

Figur 6. Den positive cirkel med elevers erfaringer, tiltro og tillid til demokratisk deltagelse

Interviews med elever viser, at der både findes elever, som befinder sig i den positive cirkel og elever, som befinder sig i en mere negative cirkel. Det er særlig sidstnævnte elever, som der kan være grund til at være opmærksomme på, så de også får positive erfaringer med demokrati og bevæger sig i retning af den positive cirkel.

Demokrati i lyset af pædagogiske teorier

Der er flere pædagogiske teorier, som kan inspirere til at arbejde med demokrati (Skov & Duch, 2023). En teori er skrevet af John Dewey, for hvem demokrati i uddannelse handler om at få erfaringer hermed sammen med andre. For Dewey er det også vigtigt, at erfaringer og handlinger fører til refleksioner, og at uddannelse skal være med til at ruste elever til fremadrettet at kunne deltage i samfundet og de løbende forandringer, som vil finde sted. En anden er forskeren Gert Biesta for hvem det er en central uddannelsesopgave, ikke alene at fokusere på læringsmål, men at uddanne elever til handlende aktører. Aktører, der indgår i fællesskaber og med plads til forskellige forståelser af demokrati. En tredje teori er udarbejdet af Wolfgang Klafki som ud fra et ønske om at lære af anden verdenskrig er optaget af uddannelse til selvbestemmelse, medbestemmelse og demokrati.

Mere konkrete ideer kan man hente inspiration til hos den norske forsker Lars Iversen (2014), der med begrebet uenighedsfællesskaber beskriver den pointe, at forskellige elever med forskellige holdninger i skolen skal lære at være sammen med en accept af deres forskellighed. Det bliver en underviseropgave gennem didaktik og klasseledelse at skabe rammer herfor.

Undervisning *med* demokrati

Der er mange forskellige måder, hvorpå der kan undervises *med* demokrati, så elever i forskellige fag får erfaringer med at ytre sig og deltage i beslutningsprocesser. I den for naturvidenskabelige grundfag kan elever arbejde med deres egne forslag til at udforske problemstillinger. I de samfundsfaglige og humanistiske grundfag kan forskellige perspektiver og holdninger diskuteres, og elever kan øve sig i at indtage en holdning og argumentere for den. I de erhvervsrettede fag kan arbejdes med et bredt perspektiv på arbejdsmarkedet herunder også elevers muligheder for at påvirke og få indflydelse.

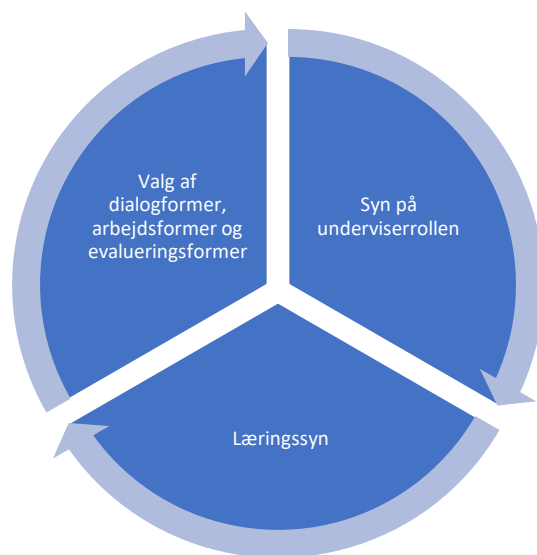
Som underviser kan man rammesætte, hvorledes elever taler og lytter til hinanden. Dialogen og kommunikationen kan have demokrati for øje uafhængig af forståelsen af demokrati jf. figur 2. I forhold til sådanne valg kan det være vigtigt som underviser at være bevidst om sin egen forståelse af demokrati, og især hvorledes man forstår det i undervisningssammenhænge. Det behøver ikke altid være den samme demokratiforståelse i forskellige undervisningssituationer, men forståelsen kan tilpasses mål og fagligt indhold.

I klasseundervisning, pararbejder og gruppearbejder kan man som underviser udarbejde opgaver, som på forskellige vis træner demokratisk deltagelse. I klasseundervisning kan aktiv lytning og elevers indbyrdes samtale være i højsæde, så alle udsagn ikke alene skal evalueres af underviseren. I pararbejde kan trænes argumentation for løsningsforslag, og i gruppearbejde behøver ikke alene løsningen af opgaver, men også beslutningsprocesser i gruppen at få opmærksomhed. Derfor kan evalueringskriterier med fordel tilpasses sådanne mål og gøres kendte for elever, når de går i gang med opgaven.

Undervisning *med* demokrati forudsætter også en bevidsthed om det læringssyn, underviseren vælger. Er man alene optaget af korrekte svar og ikke elevers ræsonnementer bag svaret, så vil læringssynet være anderledes, end hvis man er optaget af de faglige og sociale processer, som sker mellem elever. Ligeledes vil optagethed af at inddrage og motivere den enkelte elev være udtryk for et andet læringssyn, end hvis man ønsker at fremhæve de særlig gode og rigtige præstationer.

Undervisning *med* demokrati rejser derfor nogle grundlæggende spørgsmål om synet på underviserrollen. Dialoger med kollegaer kan understøtte en bevidsthed om sådanne valg. Samarbejdet i teamet kan derfor være et sted at starte, hvis man vil træne og udvikle fokus på og konkret undervisning, som har elevers demokratiske deltagelse for øje. Figur 7 sammenfatter didaktiske og pædagogiske pointer i undervisning med demokrati.

Figur 7. Didaktiske og pædagogiske positioner og valg ved undervisning med demokrati

Erfaringer, perspektiver og gode råd fra en social- og sundhedsskole

En gruppe af undervisere har gennem et år arbejdet med demokrati på en Social- og sundhedsskole. Gruppen har holdt møder med jævne mellemrum, og møderne har i samarbejde med en forsker været planlagt med henblik på en progression, så der er blevet udviklet og afprøvet nye tiltage i undervisningen i lyset af demokrati. De kollegiale samtaler på møderne været rammesat af en samtalemødel med henblik på at fastholde fokus og understøtte refleksive dialoger, sådan som det tilstræbes i teams, der er inspireret af idealer om professionelle læringsamarbejder.

I dette afsnit får nogle af disse undervisere ordet sammen med den leder, som har prioriteret og internt fundet tid til arbejdet med demokrati. Som man vil kunne se, så ligger der forskellige forståelser af demokrati bag de valg af tiltag, som der er arbejdet med. Ligeledes fremhæver man forskellige pointer fra erfaringen.

Et ledelsesperspektiv på at arbejde med demokrati

Af Eva Tornøe Therkildsen

På SOSU Østjylland ser vi en tendens til, at eleverne falder fra i overgangen mellem skole og oplæring. Eleverne giver udtryk for, at det er svært for dem at være en del af arbejdspladsen, og at de ikke altid ved, hvad de skal, og de synes, at det er vanskeligt give udtryk for det overfor deres vejleder i oplæringen. I undervisningen oplever underviserne det ved, at flere elever ikke er aktivt deltagende, når de skal give deres mening til kende i diskussioner på holdene, og ved at samarbejde i grupper er svært for mange elever. Der er derfor en opgave i at løse den centrale dannelsesopgave, som er beskrevet i formålsparagraffen for erhvervsuddannelser. Her står, at vi som skole skal "bidrage til at udvikle de uddannelsessøgendes interesse for og evne til aktiv medvirken i et demokratisk samfund og bidrage til deres personlige udvikling, karakterdannelse og faglige stolthed" (Børne- og Undervisningsministeriet, 2023). Vi ønsker at give eleverne en stemme og en tro på sig selv som aktivt deltagende i

demokratiske processer, så de forhåbentlig er bedre rustet til den del af uddannelsen, der er i oplæringen i deres kommende erhverv, og så elever dermed i højere grad gennemfører deres uddannelse. Derfor er det vigtigt, at underviserne af GF1-eleverne på SOSU Østjylland i deres undervisning er mere eksplicitte omkring deres begrundelse for valg af metode, når de underviser med demokratiske processer. Det kræver, at underviserne er bevidste omkring, hvordan og hvorfor man kan undervise med demokratiske processer. I samarbejde med VIA blev der udarbejdede et kompetenceudviklingsforløb for underviserne for at klæde dem på til at undervise med demokrati og gennem demokratiske processer. Forløbet skulle udvikle undervisernes kompetence til at undervise med demokrati og være eksplicitte omkring, hvordan det kan understøtte elevernes evne til at deltage i flere demokratiske processer, der gør dem mere forberedt på at deltage aktivt i et demokratisk samfund og på arbejdspladserne. Tilgangen var induktiv, og undervisernes faglighed, undervisning og interesser kom til at stå centralt. Underviserne kom med forslag til, hvordan de på deres hold kunne styrke elevernes forståelse af og mod til at indgå i demokratiske processer. Der var fokus på at afprøve forskellige arbejdsformer samtidig med, at der var opmærksomhed på elevernes forskellige adfærd i klassen. Der var enighed i undervisergruppen om vigtigheden af at afprøve nye tiltag for at styrke eleverne til at indgå i diskussioner og gruppearbejde. For at komme nærmere, hvad der konkret skulle gøres, skulle underviserne tage udgangspunkt i netop deres elevgruppe. De var samtidig opmærksomme på, at der kan være forskel på, hvordan eleverne i en klasse tror, de bliver hørt, og her kan underviseren være med til at italesætte dialogen. Den foreløbige evaluering af forløbet viser, at underviserne er blevet mere bevidste om deres valg af metode i undervisningen, og hvad deres valg betyder for elevernes udvikling i forhold til deres personlige udvikling som aktive deltagende i demokratiet. Om det kommer til at betyde, om der er færre elever, der falder fra i overgangene mellem skole og oplæring, vil vise sig over de kommende år.

Rollen som underviser

Af Sasia Hviid Nielsen

Når man som underviser vil være opmærksom på demokrati, tror jeg på, at man skal slippe en idé om en overførsel af viden fra lærer til elev og i stedet indtage en mere faciliterende rolle. Jeg tror på, at den faciliterende rolle som underviser fremmer elevers kritiske og selvstændige tænkning. Jeg tror på, at man skal være en rollemodel for demokratisk praksis, hvor man demonstrerer demokratiske værdier gennem sin adfærd såsom respekt for mangfoldighed og have en åben kommunikation og tilgang til elever.

De forudsætninger, man som underviser skal have for at have fokus på at undervise *med* demokrati, er for det første at have mulighed for at have en kollegial sparring omkring fokuset. Det, at en undervisergruppe sammen har refleksive dialoger om demokrati, har en stor værdi for ens egen praksis.

Dernæst tror jeg, at det er vigtigt at synliggøre overfor eleverne, at undervisningen foregår med demokrati. Der skal skabes et læringsmiljø, hvori eleverne får en bevidsthed om, at demokrati er tænkt ind i undervisningen. Slutteligt er det en fordel at have undervisningserfaring og en bred teoretisk viden indenfor didaktik og pædagogik.

Et eksempel: Undervisningsforløb om konflikthåndtering med fokus på undervisning med demokrati

Undervisningen har tidligere handlet om konflikthåndtering, så eleverne har en viden, som de nu skal anvende. En dag arbejder jeg med demokrati på to måder.

Først som en indledende aktivitet, der bestod i en fysisk øvelse, hvor eleverne stod i en rundkreds og blev opfordret til at deltage i en kollektiv øvelse med ærteposekast. Ærteposer i forskellige farver blev kastet først i et simpelt mønster og senere i mere komplekse mønstre, de selv skulle aftale og med flere og flere poser. Eleverne blev udfordret i at koordinere kastene og opretholde deres selvvalgte mønstre. Som underviser trådte jeg bevidst ud af cirklen efter lidt tid. Efter ærteposekastaktiviteten blev det drøftet, hvilke kompetencer der skal i spil hos alle elever, for at aktiviteten skal kunne fungere. Aktiviteten er god til, at eleverne lærer om at træffe demokratiske beslutninger for at opretholde mønstret.

Efter aktiviteten skulle eleverne i studiegrupper lave et rollespil, hvori de skulle demonstrere de forskellige niveauer i konfliktrappen. Hvad, rollespillet skulle handle om, var underordnet, men de skulle dramatisere det ved at skrive replikker ned på papir om, hvorledes man sprogligt optrapper og nedtrapper en konflikt.

Gode råd

For at have en struktureret tilgang til at undervise med demokrati kan det være en metode, at man i undervisergruppen anvender en SMTTE-model til at designe et undervisningsforløb, så man starter med demokrati som mål, dog uden at glemme at der også skal være et fagligt mål, fremfor at man typisk starter med elevforudsætningerne. Det kan være med til synliggøre undervisning med demokrati, hvis man fortæller elever om begge mål.

Demokrati, læring og arbejds mønstre

Af Nils Ravn Christensen

Jeg mener grundlæggende, at demokrati bør betragtes som en livsform. Dette indebærer, at jeg anser det for afgørende, at mennesker føler sig anerkendt og hørt, og at de har mulighed for at påvirke de aspekter af deres daglige liv, der berører dem. Formålet med min undervisning er derfor at skabe en ramme, hvor eleverne igennem akkomodative erkendelsesprocesser tilegner sig kompetencer, der kan skabe intra-individuelle forandringer i deres tankeprocesser og handlinger, hvilket vil gøre dem stand til at anskue verden på nye måder og gøre dem bedre rustet til at håndtere kompleksiteten i det moderne samfund. Deltagerstyring/deltagerindflydelse spiller en afgørende rolle i at realisere dette perspektiv. Derfor arbejder jeg på at blive bedre til at inddrage mine elever i undervisningen, både når det kommer til undervisningsmetoder, indhold og resultater.

Jeg har haft fokus på at udforske betydningen af større frihed i forhold til arbejds- og formidlingsformer. Jeg har undersøgt, om det hjælper de eleverne med at udvikle deres faglige kompetencer, når de kan vælge den udtryksform, der passer dem bedst. Dette indebærer også at fokusere på brugen af digitale og sociale teknologier, der udvider elevernes muligheder for at udtrykke sig på deres egen måde, for eksempel gennem værktøjer som BookCreator, Canva og Padlet. Jeg overvejer, om dette kan medvirke til, at eleverne føler sig mere anerkendte, engagerede og at de er medspillere i deres egen læring. Jeg overvejer også, om det kan motivere dem yderligere og styrke deres akkomodative erkendelse.

Forandringer i undervisningen

Nogle af de forandringer, der er sket i min undervisning, er, at jeg er blevet langt mere opmærksom på at få eleverne til at tage stilling til viden, udsagn og teori. Derudover er rammerne for, hvordan man vil arbejde med indholdet og eventuelle produktkrav blevet udvidet, så det i højere grad er blevet muligt for eleverne selv at vælge arbejds- og formidlingsform.

Mit videre arbejde

Mit næste skridt er et øget fokus på, hvordan jeg kan anvende forskellige metoder og tilgange inden for Cooperative Learning særligt ved at skabe rum, hvor alle elever er aktive og har mulighed for at afprøve deres holdninger, viden og tanker.

Demokrati, læring og lærerrollen

Af Mette Bjerre Magnussen

Min opgave som lærer i lyset af demokrati er at give eleverne erfaring med demokratiske processer som grundstenen for al undervisning og samvær. Det sker i mine øjne, når eleverne udfordres i at tænke *ud af boksen*, når det kræves, at de tager aktivt stilling, forholder sig kritisk og finder deres eget ståsted – gerne med omveje og frustrationer. Læring, både som erfaring med demokrati og tilegnelse af fagligt stof, sker i mine øjne, når punkterne herunder er i spil. Oplever eleverne, at der er plads til at prøve sig selv og sine synspunkter af i et rum, hvor vi *leger* og eksperimenterer, hvor der ikke kun er fokus på præstation, men mindst lige så meget på proces, som man kan påvirke, så oplever jeg, at de bliver aktive og motiverede.

Centrale begreber, når vi taler demokrati og læring, er for mig:

- Kritisk tænkning og stillingtagen
- Debat med plads til at prøve ståsteder af og med nysgerrighed og rummelighed overfor hinanden
- Mangfoldighed og respekt for andres synspunkter og at finde sit eget ståsted
- Eksperimenter og fokus på at eleverne skal turde eksperimenter med at finde vej i projekter, hvor der er flere forskellige måder at løse opgaver på
- Ansvar for sig selv og fællesskabet
- En oplevelse af at blive taget seriøst, når man ytrer sig. Både når det er i forbindelse med opgaveløsning, og når det handler om rammer for undervisningen

Et godt råd

Et godt råd til andre, når man skal have mere fokus på demokrati, er at have god tid til at brede diskussioner ud.

Demokrati i motionsundervisning

Af Simon Bertelsen

Demokrati i undervisningen indebærer i min forståelsesramme, at eleverne får en mulighed for helt eller delvist at deltage i beslutningsprocesser omhandlende det konkrete fag. I faget motion kan de demokratiske principper integreres ved at inddrage eleverne i valg af organisering, lege og aktiviteter. Dette skaber et miljø, hvor alle har lige muligheder for at deltage, og det fremmer samtidig sunde vaner og en generel livsstil, der støtter fysisk og mentalt velvære. Jeg oplever, at kombinationen af demokrati og motionsundervisning skaber et inkluderende og respektfuldt uddannelsesmiljø, men også bidrager til at forme elevernes holdninger og adfærd både inden for og uden for motionslokalet.

Det er efter min overbevisning ikke muligt at eliminere den verbale del af den demokratiske proces, men i motion har jeg et særligt fokus på også at inddrage det kropslige element. Et eksempel herpå kunne være, at eleverne skal udføre aktiviteten *mønsterbold*. Eleverne skal i mønsterbold blive enige om et mønster, som en bold skal kastes i. Alle skal til sidst have modtaget bolden, hvorefter mønsteret gentages. Progression kan ske ved at tilføje flere bolde. I mønsterbold vil de elever med boldkundsaber forventeligt have bedre forudsætninger for og tryk i at demonstrere deres ønske om retning for mønsteret. Dette skal senere overføres til et taktisk element, hvor elever med taktisk-kropslig forståelse og kunnen har lettere ved at positionere sig optimalt. Disse elever vil blive mere styrende for kampens udvikling og holdet samlede indsats.

For de elever, som har det svært ved boldspil, så kunne en anden måde at integrere den demokratiske proces forekomme ved at lave elementer i motionsundervisningen, hvor den kognitive dimension vægtes højere end den fysiske. Et eksempel kunne være at stille en opgave, hvor eleverne skal rundt på skolen og udføre forskellige kognitive opgaver – efter hver opgave skal de så ned til underviseren og have godkendelse af svaret, hvorefter de sendes ud til en ny opgave.

I motionsfaget er det en udfordring at skabe lige muligheder i den demokratiske udøvelse. Ofte har en eller flere elever dårlige oplevelser med faget, hvorfor de ønsker at træde ud af fællesskabet. I et forsøg på at fremme demokrati i undervisningen er det min vurdering, at man bør stilladser motionsundervisningen, så forskellige kompetencer bliver centrale for forskellige opgaveløsninger.

Forslag til arbejde med demokrati

Hvis det er nyt at have formålet om at "bidrage til at udvikle de uddannelsessøgendes interesse for og evne til aktiv medvirken i et demokratisk samfund" for øje, kan en indsats starte med drøftelser af, om arbejdet med demokrati især skal finde sted på skole-, team- eller underviserniveau, og hvorvidt I vil arbejde med en fælles indsats. Erfaringerne viser, at hvis det er nyt at fokusere på demokrati, så er det godt med udviklingsprocesser og drøftelser over en lidt længere tidsperiode.

For at komme i gang med at arbejde med demokrati, for at udvikle undervisning og tiltag på skolen, og for at give elever erfaringer med demokrati, så kan der iværksættes mange forskellige initiativer på området. Inspirationsmaterialet lægger op til drøftelser og initiativer så som:

- At synliggøre på skoleniveau, hvorledes elever er inddraget i beslutningsprocesser
- At drøfte på skoleniveau, hvorledes I ønsker at udvikle det demokratiske perspektiv
- At arbejde på at få et overblik over hvem, hvornår og hvordan elever undervises i demokrati, så det er muligt at tage afsæt heri, når I underviser *med* demokrati
- At rammesætte demokrati gennem en længere periode i teamet, så I kan tage de grundlæggende drøftelser og udvikle sammen samt fastholde fokus på demokrati
- At tage konkrete initiativer til udvikling af undervisningen med demokrati, afprøve, evaluere og gentage flere gange
- At involvere eleverne i jeres didaktiske overvejelser, så demokrati også bliver synlig for dem
- At se på helheder og sammenhænge for elevers erfaringer i de forskellige arenaer – og have den positive cirkel med erfaringer, tiltro og tillid til demokratisk deltagelse for øje

Referencer

Børne- og Undervisningsministeriet (2021). Bekendtgørelse om elevråd ved institutioner for almengymnasial uddannelse, almen voksenuddannelse, erhvervsrettet uddannelse eller forberedende grunduddannelse samt private institutioner for gymnasiale uddannelser

Børne- og Undervisningsministeriet (2023a). Bekendtgørelse om erhvervsuddannelser

Børne- og Undervisningsministeriet (2023b). Erhvervsuddannelsesloven

Duch, H. (2023). Demokrati - Potentialer og udfordringer i en social- og sundhedsuddannelse. *Utbilding & Demokrati*, 32 (1), 27–45. <https://journals.oru.se/uod/article/view/2103>

Duch, H., & Kidde Skov, T. (2023). Demokrati på erhvervsuddannelser med afsæt i social- og sundhedsuddannelser. *Nordic Journal of Vocational Education and Training*, 13(1), 1–27
<https://doi.org/10.3384/njvet.2242-458X.231311>

Iversen, L. L. (2014). Uenighetsfelleskap. Universitetsforlaget

Lieberkind, J. (2022). Fra ideologisk til strategisk engagement. I M. Bruselius-Jensen & A. M. W. Nielsen (red.). *Unge medbestemmelse og samfundsdeltagelse* (s. 61-83). Frydenlund Academic

Solhaug, T. (2021). Demokratibegrepet i skolen. I T. Solhaug (red.) *Skolen i demokratiet. Demokratiet i skolen* (2. udgave) (s. 33-46). Universitetsforlaget

Skov, T. K. & Duch, H. (2023). Gruppearbejde som en demokratisk aktivitet. I Duch, H. (red.) (2023). *Gruppearbejde på ungdoms- og videregående uddannelser – begrundelser og perspektiver* (s. 41-50). Frydenlund

Inspirationsmaterialet bygger også på en række andre tekster, som kan findes ved at læse videre i de nævnte referencer.